

RAFA ARNAL I *LA SOLSIDA*¹

Jesús Huguet

Consell Valencià de Cultura, Alberic

RESUM

La solsidea apareix en la novel·lística valenciana com una mena de recordatori d'un temps bèl·lic i, posteriorment, obscur les conseqüències del qual encara sofrim. Però contemplar la novel·la de Rafa Arnal només des de la vessant historicista pot dur-nos a una simplificació empobridora. Tant l'apartat lingüístic, amb ús de l'idioma proper, desenfadat i eficaç exponent de la parla popular, com el recurs a la documentació i memòria oral ens permeten endinsar-nos en un relat que és exponent de la psique d'uns personatges, recordatori d'uns esdeveniments i idees (anarquisme, el món dels tramvies, la vivència dels pobletans pròxims a la gran ciutat, ...) i corol·lari d'un món que malgrat silenciats de forma poruga i egoista és tan nostre com les mitologies més enlletades.

PARAULES CLAU: anàlisi literària, novel·lística valenciana, temps bèl·lic, parla popular, anarquisme, tramvies.

ABSTRACT

La solsidea breaks into Valencian fiction as a reminder of times of war and the dark times that came thereafter, whose consequences we still suffer. But beholding Arnal's novel only from a historicist point of view might lead us to an impoverishing simplification. Also noteworthy is the use of an unpretentious, spontaneous and effective speech, which is a portrait of the popular language. *La solsidea* is a well-researched novel that also drinks from people's oral memory. It lets us sink into a story that depicts the psyche of the characters and reminds us events and ideas (anarchism, the world of streetcars, the ex-

¹ Encara que la primera edició de *La solsidea* és de l'any 2000, l'any 2005 es publicà en castellà també, l'edició que ens ha servit per enllestir aquest article és la de 2011 tot i que es tracta de la redacció que l'autor considera *definitiva*.

periences of the locals who lived close to the city...) which are consequence of a world which, though silenced in a coward and selfish way, belongs to us as much as ancient mythologies.

KEY WORDS: literary analysis, Valencian fiction, wartime, popular language, anarchism, streetcar.

1. QUAN SIGA MAJOR VULL SER COM RAFA ARNAL

Entre els amics i coneguts d'Arnal circula aquest enunciat com manifest d'admiració per una persona que s'entusiasma apassionadament per tots aquells projectes que puga encetar. No importa la feixuguesa ni la temporalitat per dur endavant l'objectiu, s'endinsarà en el treball com si la tasca, més enllà del bon resultat, fóra essencial per sentir-se plenament realitzat. Hom ha arribat a dir que quan tinga cent anys Rafa tindrà objectius per cinquanta anys més. Per tot això no és estrany que amb l'admiració es fusione el desig d'arribar a la vellesa amb l'esperit i afany de Rafa.

Poeta, novel·lista, editor, distribuïdor, llibrer, periodista, bloguer², animador cultural però també forner, cantant, músic, polític, llaurador i un etcètera que no cabria en un llibre de cinc-centes pàgines. No cabria perquè la seua voluntat de servir el seu poble i la seua gent –l'única i veritable pàtria– excedeix amb escreix el mutilat món de l'especialització.

Actualment la restricció en els coneixements i accions, segurament imposada per un cientisme equivocat i excloent, ha reduït les capacitats dels homes fins un innatisme molt fàcil i lleuger però perillós amb la llibertat de l'individu. Perillós perquè intentarà modelar la persona en funció de les conveniències d'aquells que ostenten el poder, i ara més que mai la crisi financera però sobre tot la social ens ha mostrat clarament qui n'és el dipositari d'eixe poder.

Se'ns diu que l'especialització és imprescindible per estar en consonància amb les necessitats del món actual. Però en realitat el que es pretén serà reduir

² Recomane *Brigada Mixta* la pàgina web que Rafa i amics tenen en marxa.

la capacitat de l'individu encotillant-lo a l'espai, o marc, que interessos aliens li han preparat.

En eixe món comprimit una disposició vers l'absència de límits formals o de gènere, imposats des de fora d'un mateix, condueix inexorablement a la rebel·lió contra el marc castrador. No és però inconvenient que l'obra així generada, des de la insubordinació i la llibertat més absoluta, posseïxca una qualitat superior, socialment i estètica, al que els galifardeus servidors del poder intentaran dogmatitzar. No per escriure vers i prosa, teatre i cançons, cadascuna d'eixes formulacions presenta condició menor. No per expressar-se amb cadascun dels models perden aquesta intensitat ni valor un a un contemplats.

Un crític tan primmirat com J.J. Pérez Benlloch ha proclamat sovint que en els darrers anys no ha llegit un poema que l'haja trontollat tant com el dedicat per Rafa Arnal a son pare³. Un poema, també tants i tants del mateix llibre, que propiciaren l'aparició d'un escriptor, de versos i proses, a tenir en compte més enllà de modes o formes expressives. Perquè el seu propòsit és el de servir-se de la paraula, de la lletra, per transmetre uns sentiments, unes idees o unes vivències. I eixa pretensió la perseguirà usant un o un altre model enunciador, vers, prosa, guió cinematogràfic i/o article periodístic. Sempre, això sí, amb voluntat de fer un treball formalment correcte i escaient al mitjà emprat. Al pròleg del llibre ja ho diem: «...els versos porten la seua raó mot a mot. Cada paraula, cada inflexió, cada accent són forma i fons, contingut i continent. Ni cal preguntar pel poeta ni pels seus versos, puix la seua sola existència (i lectura) és causa de la seua necessitat».

Allà pels anys seixanta i setanta del xx (que estrany se'm fa parlar del segle xx com segle passat, tot i que per als de la meua generació és el *nostre* segle) la filosofia de Sun Tzu propiciaria que la literatura *compromesa* esdevingués model. Possiblement per aquella moda que ens feia rebre tot allò etiquetat amb el segell

³ *Quadern d'enyorances*, a "Quaderns del retruny", l'Eixam/Poesia, 1982.

d'ètnic i arriscat assumirem les idees i pensaments del xinés sense analitzar origen ni destinatari. Sun era un militar i quan parlava d'esforç i lluita tenia ben clar el que demanava. Relliscàrem en confondre compromís i estètica, però no menys ho feren qui posteriorment rebutjaren qualsevol raó humana per lligar mot rere mot. Si la paraula és la substància que fa a la persona, tot allò que li és propi ha de tindre el seu verb. La dificultat descansa en la capacitat d'ajustar allò a dir amb la forma escaient. Rafa Arnal és un exemple d'eixa qualitat.

En poesia i en narrativa. *Putxa misèria* i *Amb la cua encesa*, escrites amb Trinitat Satorre⁴, són unes novel·les tan lineals com efectives. No és casualitat que Ventura Pons es proposara fer una pel·lícula de la primera. La novel·la tenia tots els ingredients de la narrativa del nostre autor: claredat, humor, proximitat al cada dia del lector, llenguatge proper, capacitat d'intriga, personatges identificables, modismes quotidians.

Si seguint Joan Fuster admetem que la primera obligació d'un escriptor és fer-se llegir Rafa compleix amb escriure l'enunciat. Començar a llegir qualsevol de les seues obres t'urgeix a acabar-les. Però amb un avantatge sobre aquells escrits que vols saber el final i per les presses vas passant fulles o paràgrafs sense llegir, en les seues narracions no pots excloure ni un mot perquè potser eixe mot a més de transcendent és d'una desimboltura i espontaneïtat que li dona sentit al tot de la narració i, individualitzat, et permet una troballa difícil de descobrir en la comprimida literatura habitual en nostra llengua.

Una estretor que, tornant a Fuster, potser es deriva de la mala digestió d'un noucentisme estricte. Una rigidesa formal que en el cas valencià ha estat un llast pernicios i lamentable. La voluntat dels lletraferits per seguir uns cànons excessivament deutors de models primmirats ha retardat l'acceptació necessària de tants dels nostres escriptors i, el que segurament és pitjor, la indiferència

⁴ Hom deu saber que Trinitat Satorre és un pseudònim d'un excel·lent fotògraf i dissenyador, també escriptor torbador.

o disconformitat del possible lector. Cal dir que darrerament novel·listes com Toni Cucarella o Urbà Lozano, per ficar-ne només dos exemples, generen una obra on les formes i modismes són habituals al carrer, superant les encotillades formulacions de narradors anteriors.

Rafa Arnal sempre ha estat conscient que no podia emprar altra llengua que la del seu poble, amb tot el rigor precís però sense desviar-se ni poc ni molt de la formulació que aquell poble accepta com seua. Probablement pels anys que va viure a un Rat Penat on encara l'interés per la llengua era superior als interessos polítics i socials d'alguns personatges, contemplava amb preocupació el trencament recuperador que la divisió entre *escriptors d'espardenya* i *escriptors de sabata* havia provocat en el període renaixentista. N'era conscient que la forma de dirigir-se als seus lectors havia de ser acurada però també admesa com pròpia, i com pròpia per un personal que no havia estat alfabetitzat. El seu interès per poetes com Martí Bodí n'és un bon exemple d'eixa preocupació per conjuminar llenguatge intens i correcte amb facilitat lectora.

2. LA SOLSIDA O EL TEMPS DELS TEMPS

Una de les majors virtuts de qualsevol escriptor serà la capacitat per presentar una obra de lectures múltiples. Se'ns diu sovint que una novel·la no està finalitzada fins que el lector no la fa seua, no l'ha llegida. Però no totes les narracions tenen la qualitat d'exposar camins diversos que propicien varies històries dins una sola. No sé si és exactament això el que pretén Vargas Llosa quan parla de *novel·la riu*, però segurament se li aproxima.

La Solsida presenta eixa diversitat de lectures. Alguns crítics en parlen de *la gran novel·la valenciana de la guerra civil*, fins i tot he llegit que si a Catalunya Joan Sales publicà *Incerta glòria* al País Valencià la novel·la de Rafa Arnal omplia el mateix buit. Crec que és una afirmació parcial. Evidentment la novel·la

valenciana ens parla de la incivil guerra que assolà el país del 1936 al 39, però va més enllà i més ençà. Mentre la de Sales és estrictament del període bèl·lic, amb totes les al·lusions extra temporals necessàries, la d'Arnal, seguint les vicissituds d'una biografia, amplia el període de la proclamació de la República a una llarga postguerra. D'acord que la pre i postguerra poden ser incloses en tot el procés guerrer però ofereixen una lectura més extensa sobretot si la narració se sustenta en un protagonisme, i protagonista, en el que el lapse batallant esdevé un parèntesi, important això sí, però una part de la narració. Més encara, tot i que la Guerra és eix no és l'essencial, perquè l'essencial està en les vicissituds d'uns personatges originals i a la vegada habituals.

Tot això ens permet parlar de la novel·la d'Arnal com d'un temps personal (dels personatges) que inclou molts temps (també de personatges però especialment de fets, accions, memòria, idees, ...) que no són exclusivament efímers o fugissers sinó intemporals i exemple d'un món més ampli que les dècades o segles i uns homes més representatius que els noms o sigles que superficialment els anomenen.

2.a. TEMPS DE POBLE

Que un autor incloga com actor rellevant el seu poble pot tindre o no efectes destacats en la narració però sobretot defineix l'espai i, per tant, estabilitza el propi marc discursiu. Eixa introducció, i estabilització, podrà efectuar-se de diverses formes, des de la descriptiva geogràfica o històrica fins a la immersió anímica dels veïns. Arnal ens proposa el que podríem anomenar *intrusió lingüística del carrer*.

En les primeres pàgines exposa, aprofitant converses, crits i aldarulls nocturns, el tarannà del veïnat, amb un sentit d'humor àcid però tendre, definidor d'un món, d'un poble, que serà essencial en endinsar-se en la proposta narra-

tiva: *Coses de gats i gossos (...)* *Ala, els que teniu femella i esteu en edat folleu ara que podeu. I els que no, dormiu, collons, i conformeu-vos, he, he!* / *Tio porc –una veu enfadada!* / *Maleducat! –una altra de més polida!* / ... / *Tio marrà –una tornant a la qüestió principal!* / *Desvergonyat –una solidària amb l'anterior!* / *Artista, eres un artista –un, tot descollonant-se.* / *Xe, ací entre gossos i persones no hi ha qui pugua dormir!* –*un que ja estava desvelat!* / *Ací en lloc de persones el que hi ha és molt d'animal!* –*un altre agafant el fil.* / *Açò és el que du la República, desordres!* –*una dona polititzant la baralla.* / *Toca't la figa, tia carca!* –*un que no es pogué aguantar.* / *Li la toques a ta mare!* –*el marit de la d'abans, en calçotets, al balcó...*

El poble, la gent individualment i global, són l'element principal de la novel·la. Sens dubte el protagonisme de Ramon, Uisso, Pilot, Maria, Olivares, etc.. configuraran l'eix descriptiu però serà el marc geogràfic allò que ens farà viure la narració des d'una vessant clarivalent. La perifèria d'una gran ciutat, el treball quasi monopolístic del veïnat (els tramvies), la importància de l'ascens social i a la vegada l'escepticisme dels indígenes pels enriquits ràpidament, la saviesa de l'experiència, la dignitat de l'ètic i la immoralitat de l'estafador i falsari, les accions heroiques o els fets puntuals de qui viu al teu costat, la ideologia que es respira al casino i església, ... se'ns manifestaran com actors, ben materials i decisius, del conjunt. I malgrat que tot es delimita, territorialment, en un municipi, Tavernes Blanques, cal assenyalar que l'acció, els fets, la història, va més enllà de les circumstàncies concretes per esdevenir possible a qualsevol altre indret. La novel·la és de Tavernes, les persones i esdeveniments també però el tema, el fons, és tan ampli com qualsevol narració que no puntualitze un espai concret. Encara que sembla un tòpic ve a confirmar allò que no hi ha res de més universal que el que ens és propi.

No seran ociosos ni els recursos lingüístics locals (lèxic professional o expressions com *mostós batot de llana, saquet de viandes, vela i soto desplegats, es quedava com la terra en guaret... Esperant la rella, fins i tot el càndid Sin pecado consebida... Avant, avant*) ni la toponomàstica municipal (del Carraixet

al Pla del Rebalsador) per anellar espai amb exposició, i a la vegada lligar al lector (estrany o pròxim de l'escenari municipal) amb l'autenticitat que l'autor manifesta amb el seu món personal. Com no podrien ser-ne ociosos els racons i carrers que configuren la geografia física dels personatges. Fins i tot alguns d'eixos llocs (la corba de Sant Miquel dels Reis, per exemple) adquiriran paper rellevant de l'acció, i eixe paper propiciarà l'encaix narratiu amb el record i memòria fidel.

2.b. TEMPS DE «LA IDEA»

La Solsida és una novel·la viva. En certa manera està fent-se i refent-se. La primera edició (2000) semblava més modesta que l'actual, però no per raons literàries o expositives, sinó perquè no contenia tantes dades, documentació i il·lustracions que sense ser sobers en la narració serveixen per integrar-la en un temps i unes circumstàncies. Malgrat ser la present una edició que podem considerar definitiva per l'estricta bastidor literari, Arnal ens diu que a mesura que vaja espigolant fets, dates, dades, documents i memòries les aprofitarà. Crec que eixe propòsit respon sobretot a l'intent d'aplegar, i exposar, tot allò que els llibertaris aportaren en un moment històric (transcendent en la narració) al País Valencià i, concretament, a l'Horta. Cal dir però que és un propòsit, siga quina siga la raó, lloable sobre tot en una literatura, com la nostra, on el llibre sembla sovint més un final ruïnós que una proposta de camí. En literatures com l'alemanya o anglesa trobem amb assiduitat autors que fan i refan obres que han esdevingut clàssiques des de la primera edició, i ningú no s'esguerra vestidures. Quan el llibre se li lliura al lector serà aquest qui el farà seu però això no vol dir que l'autor se'n desentenga i abandone l'ofertat, sobretot quan l'obra està lligada a uns temps i uns personatges històrics o almenys en els que els esdeveniments són confirmadors de la pròpia narració.

El silenci i propaganda que la dictadura franquista va imposar sobre conjuntures, successos i idees del moviment llibertari ha propiciat que actualment, fora dels interessats o estudiosos, totes les esperances perseguides, i realitats⁵, siguen sovint contemplades com una mena d'acció ingènua i nefasta amb episodis més o menys violents d'uns desvariats. Importa poc que els primers ministres europeus d'ideals àcrates foren a l'Estat Espanyol. O que els *trentistes* plantejaren intervencions d'una sensatesa innegable⁶. Sensatesa que el franquisme va saber aprofitar quan li convenia⁷ a pesar del tractament com delinqüents perillosos que van tindre que suportar els seguidors de «la Idea».

Rafa Arnal, per raons familiars i conceptuals, s'endinsa en les vivències que eixe col·lectiu, el llibertari, va tindre que patir abans, durant i després del 39. Malgrat la seua admiració, i militància, no intentarà un pamflet combatiu sinó retratar els afanys i il·lusions d'unes gents que feren dels ideals i llibertat raó de vida. Magníficament ho expressa en la *Nota de l'autor* en parlar de la mort del seu pare.

El seu respecte per les persones i accions dignes no tindrà només com referents homes i dones d'una ideologia concreta, també aquells que des d'altres sensibilitats han estat conseqüents amb els principis i decents en el dia a dia, com en el cas del seguidor de L. Lucia (de la Dreta Regional Valenciana) que tindrà un paper destacat a la novel·la. De la mateixa manera que el deshonest prendrà formes obscenes i indignes, a pesar que la condició humana i les febleses inherents ens el fan totalment creïble. Per altra part eixa assumpció del

⁵ La *Revista blanca*, en alguns períodes, publicava un consultori mèdic que era dels més seguits pel personal (no solament naturistes, anarquistes o semblants). També un cert cooperativisme, d'arrel anarcosindicalista, va incidir fortament en la societat valenciana, només caldrà recordar el protagonisme del CLUEA en l'exportació taronjera durant la incivil guerra. I tantes i tantes experiències més.

⁶ Domingo Torres, el darrer alcalde republicà, em parlava de l'esforç que va fer als Estats Units, ja a les darreries de la guerra, per tal d'informar fefaentment la realitat dels seus correligionaris.

⁷ És ben conegut que l'orige del transport públic a la ciutat de València (la SALTUV, per exemple) els anys 50 i 60 fou possible gràcies a la col·laboració de determinats projectes i col·laboracions d'anarcosindicalistes.

respecte pel qui és diferent ha estat una norma assumida pels seguidors de Bakunin, tal i com es manifesta a la *Nota de l'autor*⁸ esmentada.

«La idea» va més enllà de l'estricta ideologia. Esdevé una regla de comportament personal i social⁹. Qui la transgredeix s'ensorrarà al més abjecte i inhumà, Ramon serà l'exemple.

2.c. TEMPS DE LENGUA

Per a mi escriure en valencià és un acte de fe valencianista: i el valencianisme és abans de tot, una posició ètica. Les paraules de Carles Salvador li serveixen a Arnal no sols com introducció sinó de visible posicionament del que pretén i desitja: el seu lligam i compromís amb la llengua pròpia. Compromís que s'allarga del simple codi comunicatiu per convertir-se en manifestació d'aliatge entre les paraules i la societat com poble. Com ja deia Sanchis Guarner, entén la llengua com extensió de la persona, com element social: *qui renuncia a la seua llengua, és com qui renega de sa mare.*

Tota l'obra està farcida de pensaments i cites que afermen eixe propòsit. Llengua i poble; persona element primordial en la transmissió de paraules i unides a elles identitat de la comunitat. Fins i tot amplia el compromís a la capacitat d'endinsar-se en la terra: *Nosaltres som una part de la terra i ella és una part de nosaltres...* assenyalarà amb el cabdill Seattle, en una afirmació que enllaça més encara física (ecologia) i cultura (llengua).

⁸ «Tot això ens ho anava explicant dia a dia, any darrera d'any, en una mena de llavor "d'apostolat" molt clàssica del món llibertari. Anarcosindicalista de la CNT, es definia ell. Mentriamentres, ma mare després de sopar resava el rosari en un xiuxiueig. I mon pare ens explicà que això també hi havia que respectar-ho».

⁹ Les missions entre pedagògiques i visionàries, les primeres dècades del XX, al camp andalús, on la frugalitat alimentària o de vestuari s'unia a l'apassionament per transmetre ideals, expressen nítidament eixa norma.

Si em preguntaren però quin és l'element més original de la novel·la en la seua vessant lingüística a més, evidentment, d'eixe nus entre llengua i societat assenyalaria la capacitat d'ús d'un llenguatge directe i socialment escaient. Els gramàtics ens recorden sovint que la parla d'un poble és un element social. No hi ha res de més social que la forma de comunicar-se les gents, fins i tot ens faran memòria de l'enunciat bíblic: *al principi era el Verb*. La persona no existeix sense la capacitat de conviure, de comunicar-se, però en massa ocasions eixa capacitat quedarà obscurida per les normes i dogmes que els propis gramàtics dictaminen. La gent s'exterioritzarà sovint amb un vigor i fiabilitat que les acadèmies no assumiran fàcilment. I recórrer a eixa parla ficant-la en negre sobre blanc, a pesar de sentències escolàstiques, no solament és saludable per a la comprensió sinó imprescindible per a la pròpia vitalitat de la llengua. Arnal ho té clar, i la riquesa d'expressions populars, modismes, lèxic, ... és, sens dubte, una de les aportacions més vigoritzants de la literatura valenciana de les darreres dècades.

Una altra aportació voldria també apuntar: les cites d'autors. Recomanaria als professors de literatura que s'acostaren a aquest llibre no solament com una novel·la més o menys històrica, més o menys d'ideologia i/o de personatges, sinó com un compendi literari recomanable. En poques ocasions podem veure com entre les línies d'un episodi apareix un poema, una estrofa que enquadra feiaentment el narrat mitjançant un vers senzill però contundent. Només a títol d'exemple esmentaré George Orwell i les seues paraules amb motiu de la repressió del POUM¹⁰: *Hi ha un cert llenguatge polític... /dissenyat per a fer que les mentides/ semblen veritats i l'assassinat respectable*.

Em perdonaran que m'estenga però no puc deixar d'indicar la felicíssima inserció d'algunes cites de V. Andrés Estellés o de Josep Martí i Bodí¹¹. Com

¹⁰ Pag. 218 de la darrera edició de *La solside*.

¹¹ Lamentablement Martí i Bodí no ha estat un poeta reconegut, segurament perquè en un període tan desastrós com el postbèlic, un escriptor que usava el vers des de la precarietat del proletariat més sofrit tenia poques possibilitats de rebre acceptació pública. A Rafa Arnal li devem la recuperació, encara que parcial, d'este recomanable lletraferit.

podria expressar-se més adequadament el món dels tramvies i de les persones que el vivien en una època on la mort era tel diari? I qui podria fer-ho? Vicent Andrés Estellés, sense cap mena de dubte: *i els ferros de les vies, i els ferros dels presidis, i els ferros de les naus, i els ferros dels balcons, i els ferros dels taiüts, i els ferros dels altars.....* I la por que ofegava fins la bogeria els més lúcids?: *És la por / la gran por que em llança al tràfec / la meua, que m'empeny*, dirà Martí i Bodí.

La combinació entre narració i cita versificada enriqueix encara més el llibre en casar ambdós temps literaris, el de la novel·la i el de les cites. Amb les exempcions lògiques els autors que aprofita Arnal són aquells que han viscut l'espai novel·lístic on són inclosos. Els de la guerra i postguerra seran aquells que sofriren eixos maleïts anys, com els dels cinquanta i seixanta o posteriors. Amb la qual cosa no solament ens trobem amb unes referències literàries temàtiques idònies, també diacròniques.

I malgrat haver-ho esmentat en un apartat anterior (*Temps de poble*) no puc deixar de parlar-ne, o almenys esmentar, la considerable aportació d'expressions populars, a vegades dialectals i d'altres d'extensió més àmplia, del llibre. Del difús *fum de boja* al més restringit *es feia el xulla* són centenars les locucions que permeten un valor espacial referencial i també un de riquesa lingüística formidable.

2.d. TEMPS D'HISTÒRIA

Amb les pàgines anteriors queda evidenciat que *La solsida* és una novel·la amb un fort contingut històric. Una història personal i col·lectiva, de les persones d'un determinat lloc i de la globalitat d'un país. Una història que passa per damunt d'anècdotes¹² per remarcar la força del tot narrat.

¹² A la pàg. 150 trobem una afirmació que em sembla és un error. Crec que el bisbe de Vitòria que es negà a firmar la carta dels bisbes espanyols a favor de la revolta militar franquista no era el cardenal Segura sinó el bisbe Múgica. El cardenal Segura, per altra part, fou un eclesiàstic ben impregnat de les propostes dels revoltats.

Hi ha una certesa històrica però una formulació narrativa que no tenen perquè ser idèntics. Això és el que d'alguna forma ens recorden algunes frases de Josep Pla que minimitzava la inflexibilitat formal per fer més eficient el contingut referencial (només a tall d'exemple podem recordar quan la seua admiració pel port natural de Maó li fa exclamar: *és el millor de la Península*, o per tal de significar el canvi radical d'una persona diu: *va voltejar-se 360 graus*). També Arnal referma el relat amb uns esdeveniments que no solament fan més creïble l'escrit sinó a més aporten dades i dates valuoses per l'investigador històric. Unes dades i dates documentals en moltes ocasions però en altres servidores senzillament del propòsit literari, però no mai falsificadores de la veritat històrica. Per això *La solside* esdevé una obra tan estimulante des de l'estricta valoració literària com des de la vessant històrica.

Alguns crítics, sorneguers, apleguen a dir que la història no és més que una part de la novel·lística. Broma o no, en aquest cas podem assegurar que la novel·la és també un llibre històric i una invitació per als investigadors més enllà de l'encert d'una data o de la reflexió partidària.

Fa anys es ficà de moda, entre els estudiosos del passat, allò que s'anomenà *història local*. A partir del coneixement de fets pròxims podia bastir-se una teoria general. *La solside* té un marc, un espai geogràfic, concret però el seu abast va més enllà, molt més enllà, d'eixe àmbit per oferir-nos un retrat d'una època i persones vàlid almenys per a tot el país i encara més. Però com manifestaven aquells que des del més pròxim volien explicar el tot, la contigüitat, el frec, permeten un endinsar-se (jo diria que sovint apassionat) més compromés en l'objecte d'estudi i, en conseqüència, una disposició més entusiasta i sol·lícita.

L'aportació, des de la vessant de crònica, que em sembla més escaient i valuosa és la de recuperació del lligam entre les aspiracions llibertàries i el desig del poble més humil. Ja sé que el propòsit de l'autor, com deia abans, té raons afectives i ideològiques però això no és cap demèrit per recuperar fragments històrics que han estat cabdals i que, més del que sovint creguem, continuen

sent referent dels anhels i afanys de tants veïns. La contribució que es fa recuperant una lluita emblemàtica, uns comportaments decents i uns ideals superiors adquireixen avui, on tant de fem està barrejat en l'acció i gestió pública, una condició d'element modèlic.

2.e. TEMPS DE PERSONES I PERSONATGES

L'ànsia de Ramon d'escalar una posició social, sense importar-li moralitats ni ètiques, és l'eix de la novel·la. I el personatge el motor que mou tota la trama. Però al voltant d'eixe eix se'ns presenten multitud de personatges que responen fidelment a estàndards del dia a dia.

Potser per això en parlar dels personatges que pul·lulen la narració ens resulta molt fàcil encabir-los en persones que vegem a cada instant. No ens resulten *personatges de novel·la* sinó persones de carn i ossos a les que podríem dotar de noms i cognoms o físic. No vull dir que *ramons* o *tios Batistes* ens rodegen per tots els costats, simplement que són tan reals que no podem considerar-los estranys al nostre voltant.

Rafa pretén, a partir dels personatges, crear un món pròxim que a més de conegut siga absolutament comprensible. No es tracta d'una novel·la, tan en boga actualment, que ens du a meravellosos paisatges i/o històries quimèriques. Ací no hi ha més fantasia que la del professional capaç d'unir verb i substantius sense transgredir les normes d'una realitat viscuda (o viscuda mitjançant la comunió entre pare i fill). Una fantasia, o capacitat, que s'enriqueix amb totes les aportacions facilitades pels records i documents d'aquells que són també autors, auxiliars si es vol però autors en definitiva, de la narració.

3. I EL TEMPS NO S'ACABA

No és gratuït que Arnal comence i acabe el seu llibre amb una cita del cabdill indi Seattle: *Heu d'ensenyar/ als vostres fills/ que la terra que tenen/sota els peus/ conté les cendres/dels nostres avantpassats*. Ni que unisca a la cita del cap Duwamish el record de Joan Fuster i el *Nosaltres els valencians*. Més enllà del voluntarisme militant o de la proposta nacionalitària considere que el gran mèrit de Rafa Arnal descansa en la voluntat de fer una obra a partir d'elements innats a la seua pròpia persona i/o poble.

A pesar que sembla que la dimissió de la pròpia essència és actualment inqüestionable voluntàriament o sense ganes tots som fills d'una terra i unes gents, d'unes idees i uns propòsits, d'unes esperances i uns desenganys, i no tenir-ho present no és sinó demostració de la incapacitat personal de SER, de ser en majúscules, perquè com diuen als nostres pobles *qui es presenta o busca novia sense dir qui és, o busca que l'enganyen o busca enganyar*. *La solside* no enganya ningú en presentar-se com una gran novel·la d'unes dècades transcendentals del poble valencià.

